

UNIVERSALISMUL LEIBNIZIAN

Gabriela Pohoată*

gabriela_pohoata@yahoo.com

Abstract: *From the beginning, universalism finds expression in the thinking of Leibniz; even if it hasn't got the shape of the discipline that he will later try to establish, it has the shape of metaphysics – more or less traditional.*

According to Leibniz thoughtfulness, the universal language is solidary from the beginning with that science of causes that will subsequent signify for him the universal science.

The idea of increasing or renewing sciences or even more, the project of a "universal science" proves and illustrates the orientation of the German thinker towards universalism.

Keywords: *universalism, encyclopedism, metaphysics, universal science, principles, pre-established harmony, God.*

Filosof, matematician și fizician, istoric și diplomat, poet și inventator, într-o formulă lapidară, un învățat, totodată savant, om de litere și mare gânditor, G.W. Leibniz (1646-1716) a fost unul dintre spiritele cele mai productive ale lumii moderne, prin universalismul său ilustrând tipul de personalitate proteică, de referință nu numai pentru secolul în care a trăit, ci pentru toate timpurile. *"În pragul celui de-al XVIII-lea secol, în al său **Status Europae incipiente novo seculo** - preciza Hans Poser la Congresul Leibniz din 1994 - Leibniz scria: «Finis saeculi novom rerum faciam apernit». și pentru noi, pentru mileniul care începe e valabil același lucru; căci și noi ne aflăm tot în fața acelorași sarcini, anume de a realiza cu adevărat Europa: să împletim vechiul cu noul într-o soluționare a crizei de ordine ... Leibniz și Europa - aceasta înseamnă astfel mai mult decât o temă de congres, punându-ne în față o temă de rezolvat în pragul mileniului ce vine."*¹

Este de remarcat dintru început că Leibniz a fost un spirit universal nu numai în sensul cărturăresc, ci și prin comportamentul său cultural în lumea de atunci. Astfel, în timpul călătoriilor sale (destul de multe, de altfel) în Franța, Anglia și Țările de Jos, la Viena și în Italia, Leibniz a cunoscut personal savanți mai de seamă din vremea lui, care și figurează printre cei circa 1100 de intelectuali cu care a intrat în corespondență. În plus, circulația ideilor sale a fost favorizată de faptul că scrierile sale (ca și imensa-i corespondență) au fost compuse într-o limbă franceză elevată, anume aceea a curților și a diplomației. O parte dintre aceste texte (îndeosebi filosofice și științifice) au fost scrise într-o neo-latină ce constituia limba internațională a savanților secolului său.

* Conf. univ. dr., - Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București.

¹ H. Poser, *Leibniz und Europa. Einführung in das Kongressthema, în: Leibniz und Europa. VI. Internationaler Leibniz Kongress, Hannover. 18. bis 23. Juli 1994: Vorträge, II. Teil, 1995, p. 16.*

Mai mult, se poate constata că scria cu ușurință și în italiană și citea în engleză. În corespondența sa, în multe din scrierile postume sunt puse în evidență, într-o manieră remarcabilă, volumul și multitudinea tematică a contactelor sale personale și epistolare cu personalitățile cele mai semnificative ale științei și politicii din Europa de atunci, fără a uita, în acest context european, relațiile sale cu China. Prin preocupările sale pentru o "*characteristica universalis*", a avut în vedere și scrierea chineză și, fără să fi fost în China, o cunoștea "*mai bine decât contemporanii săi, căci el credea că adevărul se întinde mult mai departe decât am putea-o gândi.*"²

Ideea universalismului leibnizian a fost bine surprinsă de Dilthey, pe fondul unei veritabile istorii a culturii moderne: "*Leibniz - scria Dilthey - este spiritul cel mai universal pe care l-au produs noile popoare europene până la Goethe. Dacă cea mai înaltă prestație a filosofului constă în a aduce cultura unei epoci la conștiința de sine și la claritate sistematică, intensificând astfel puterile acestor culturi, atunci niciun alt gânditor de la Platon și Aristotel nu a realizat-o atât de cuprinzător și de creator ca acest mare filosof german. Forțele puternice, care coexistau în cultura veacului al XVII-lea, - anume: idealismul grec al lui Platon și Aristotel, creștinismul protestant purificator și noua știință a timpului bazată pe cunoașterea naturii, - s-au armonizat exemplar în acest spirit înzestrat cu o profundă putere de înțelegere și de prospectare. Se părea că natura însăși l-a menit pentru această operă titanică.*"³ Deși răspândite în atâtea scrieri, deși prezentate sub aspecte deosebite după interlocutorul căruia i se adresează, ideile sale constituie un tot încheșat. Tezele sale, argumentele pe care se sprijină, mai mult, exemplele și figurile de stil prin care le ilustrează, rămân constante din momentul în care filosofia sa ajunge la maturitate. Complexitatea crește, domeniul nou sunt neconținut anexate, nucleul ideilor rămâne însă neschimbat. În șirul marilor metafizicieni ai secolului al XVII-lea, Leibniz se distinge prin complexitate: el este "*mintea cea mai cuprinzătoare, spiritul cel mai inventiv, personalitatea cea mai variată.*"⁴

După unii comentatori, trebuie să admitem că analiza combinatorie, la început tehnică de manipulare, promovată la rangul de doctrină universală la final, îi servea drept instrument de legătură. "*Toată problema sistematicității filosofiei lui Leibniz se prezintă ca o sarcină infinită. De aceea, ar trebui urmate toate căile rețelei de gânduri pentru a spera să atingem ideea de ansamblu*"; "*din fericire, «sistemul» lui Leibniz este astfel alcătuit, încât, fără încetare și dintr-o singură mișcare, el se construiește și se explică, se alcătuieste și își descrie această alcătuire.*"⁵

² Zhu Yanbring Changginikg, *Leibniz auf den Weg nach China. VI. Internationaler Leibniz Kongress - Leibniz und Europa*. Hannover, iulie 1994, apud Al. Boboc, *Considerații asupra receptării operei leibniziene în lumea contemporană*, Analele Universității București, Filosofie, 1995, p. 13.

³ W. Dilthey, *Studien zur Geschichte des deutschen Geistes*, în: *Gesammelte Schriften*, Bd. III, 4. Aufl., Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen, 1969, p. 25.

⁴ C. Floru, Leibniz în: *Istoria filosofiei moderne*, vol. I, De la Renaștere până la Kant, București, 1937, p. 481.

⁵ M. Serres, *Le système de Leibniz et ses modèles mathématiques*, Tome I, Paris, P.U.F., 1968, p. 3.

S-a făcut ipoteza că Leibniz, așa cum declara el însuși adesea, nu a compus și nu a publicat "*decât «eșantioane» ale operei sale. Dar el nu putea face asemenea afirmații decât cu condiția deplinei conștiințe a unei «totalități» a acestei opere. Efectiv, dacă vrem să luăm în considerare paleografia leibniziană, ea este construită din mai multe nivele, astfel încât, în redactarea lui definitivă, un text al lui Leibniz «uită» numărul de paragrafe care au fost radiate și șterse în versiunile definitive. Aceste texte șterse, scrierile nepublicate, scrisorile neexpediate relevă un material important bine gândit, care constituie un discurs cenzurat, dar cât se poate de voluntar.*"⁶

Este conturată astfel o metodologie de perspectivă pentru cercetarea operei lui Leibniz, care a fost extraordinar în toate disciplinele în care s-a afirmat: nu numai un spirit cuprinzător, ci în mod efectiv creator, cu deschideri ce-și prelungesc acțiunea până în zilele noastre. Căci el spera să cuprindă sistematic tot ce știm și tot ceea ce putem proiecta ca posibil de realizat în orice domeniu. Tocmai pentru o astfel de cuprindere devine importantă sinteza între matematică, logică și metafizică într-un amplu sistem al principiilor. Căci – preciza Hegel – "*ceea ce este important la Leibniz rezidă în principii, în principiul individualității și în teza indiscernabilității*"⁷. De fapt, Leibniz "*este prin excelență «omul principiilor»*", este "*filosoful care a întrebuițat cel mai mare număr de principii și totodată „a introdus în teoria filosofică cel mai mare număr de principii noi*"⁸.

Asemenea păreri sunt generate, credem, de diversitatea ideilor și a domeniilor explorate de către gânditorul german, de originalitatea gândirii sale. "*Toute la philosophie de Leibniz est, en chaque question, la découverte d'une sorte d'algorithmes qui joue, mutatis mutandis, le rôle de l'algorithmes infinitésimal dans le calcul de l'infini*"⁹. În mecanică, legea conservării energiei, care trebuie să dea seamă de seria nelimitată de schimbări mecanice ale lumii corpurilor; în metafizică, noțiunea de substanță individuală, «armonia prestabilită» care este legea legăturii substanțelor individuale între ele, în teologie, atributele divine, puterea de înțelegere, care este legea esențelor, voința sau opțiunea de mai bine, care este legea existențelor, forța (puterea), care este legea unui fragment al esenței existenței.

Toate aceste noțiuni atât de diferite ca aspect și origine, nu au decât rolul, de a introduce pretutindeni această inteligibilitate a infinitului, pe care calculul infinitezimal îl aduce în geometrie.

De fapt, doctrinele celebre ale lui Leibniz, dinamismul său, teoria sa despre viață, teoria libertății și a contingenței - sunt corolarii ale acestei gândiri unice, fără ca ele să riște uneori să prezinte un aspect clar deconcertant. În plus, dacă aceste noțiuni sunt produsul aceleiași gândiri nu trebuie să se creadă că ele sunt

⁶ A. Robinet, Leibniz face à l'avenir de son oeuvre, în: Leibniz Werk und Wirkung. VI. Internationaler Leibniz Kongress. Vorträge. Hannover, 14. bis 19. November 1983, p. 648.

⁷ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei*, vol. I, Ed. Academiei, 1964, p. 520.

⁸ Ortega Y. Gasset, *L'évolution de la théorie déductive. L'idée de principe chez Leibniz*, Paris, Gallimard, 1970, p. 10.

⁹ Emile Bréhier, *Histoire de la philosophie*, Tome II: *La philosophie moderne. Le XVII-e siècle*. P.U.F., Paris, 1968, p. 211.

înglobate într-un sistem consecvent, unde va fi ușor de a le lega una de alta. Nu se află, de exemplu, între dinamismul său și a sa teorie despre substanță, legătura care se vede uneori, considerând noțiunea monadei ca derivată din aceea a forței. Într-adevăr, fiecare din aceste două noțiuni, la originea lor, au considerații independente care au supus aceeași gândire.

Un caracter comun al acestor noțiuni este că spre deosebire de ideile clare și distincte ale lui Descartes, ele nu sunt nicidecum obiectul unei intuiții, ci sunt prezentate ca fiind concluzii deduse prin analiza a două principii universale adevărate pentru toate lucrurile, principii cărora Cartesienii le neagă fecunditatea. Aceste două mari principii sunt: principiul identității: A este A, unde A este un termen oarecare și principiul rațiunii suficiente: pentru orice fapt există un temei pentru care este așa și nu altfel. Acest temei îmbracă forma unei demonstrații apriori sprijinită pe natura termenilor subiect și predicat, utilizați în formularea faptului.

Și trebuie adăugat și principiul continuității și principiul identității indiscernabililor.

Leibniz formulează primul principiu pornind de la matematică, dar acest punct de plecare nu-l împiedică să sesizeze valabilitatea universală a continuității, de fapt, a schimbării, a evoluției în natură: "*În univers, pe temeiul unei rațiuni metafizice, toate se află într-o astfel de legătură încât prezentul ascunde întotdeauna în sine viitorul și nicio stare dată nu poate fi explicată în chip natural decât numai prin starea care a precedat-o.*"¹⁰

Principiul continuității se situează, pentru filosof, deasupra oricărei îndoieli, și "*el ar putea servi la stabilirea mai multor adevăruri importante, în adevărata filosofie, filosofie care, ridicându-se deasupra simțurilor și imaginației, caută originea fenomenelor în regiunile intelectuale.*"¹¹ Mai urmează încă, de aici, "*că în natură nu pot exista două lucruri singulare care să difere numai numeric; căci trebuie cel puțin să se poată arăta rațiunea pentru care ele sunt diferite, rațiune care trebuie căutată într-o diferență aflată între ele.*"¹² Este formulat astfel principiul identității indiscernabililor, ca o delimitare a principiului continuității.

De fapt, în înlănțuirea principiilor, aduse de comentatori ¹³ într-o sistematizare devenită clasică, se impune "principiul identității indiscernabilelor": "*Il faut toujours - preciza Leibniz - qu'autre la différence du temps et de lieu il y a un principe intern de distinction* (subl. n.), *et quoiqu'il y ait plusieurs choses de*

¹⁰ G.W. Leibniz, *Hauphschriften zur Grundlegung der Philosophie*, vol. II, F. Meiner, 1924, apud C.I. Gulian: *Introducere în istoria filosofiei moderne*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1974, p. 131.

¹¹ G.W. Leibniz, *Cu privire la principiul continuității*, în: *Opere filosofice*, tradus de C Floru, București, Ed. Științifică, 1972, p. 59.

¹² G.W. Leibniz, *Adevărurile prime*, în: op. cit., p. 43-44.

¹³ Ortega Y Gasset (op. cit., p. 10) oferă următoarea "listă de principii": "1. Le principe des principes; 2. Principe d'identité; 3. Principe de contradiction; 4. Principe de la raison suffisante; 5. Principe de l'uniformité, ou principe d'Arlequin; 6. Principe de l'identité des indiscernables, ou principe de la différenciation; 7. Principe de continuité; 8. Principe du meilleur, ou de ce qui convient; 9. Principe d'équilibre, ou loi de justice (principe de symétrie dans les mathématiques actuelles); 10. Principe de l'effort minimum, ou des formes les plus parfaits". În urma acestei însuirii se precizează: Cu excepția celui de-al doilea și al treilea, toate principiile din această listă sunt creații originale ale lui Leibniz."

même espèce, il est pourtant vrai qu'il n'y en a jamais de parfaitement semblable: ainsi, quoique le temps et le lieu (c'est-à-dire le rapport au dehors) nous servent à distinguer les choses que nous ne distinguons pas bien par elles-mêmes, les choses ne laissent pas d'être distinguables en soi. Le précis de l'identité et de la diversité ne consiste donc pas dans le temps et dans le lieu, quoiqu'il soit vrai que la diversité et choses est accompagnée du temps et du lieu, parce qu'ils amènent avec eux des impressions différentes sur la chose: pour ne point dire que c'est plutôt par les choses qu'il faut discerner un lieu ou un temps de l'autre, car d'eux mêmes ils sont parfaitement semblables mais aussi ce ne sont pas des substances ou des réalités complètes."¹⁴

Între "adevărurile prime" acest "principiu" îndeplinește rolul de diferențiere în unitate și de delimitare între ordinea fizică și cea metafizică. Căci, asemănarea perfectă își are locul numai în noțiunile "incomplete", ca atunci când considerăm doar figurile și neglijăm materia figurată, încât două triunghiuri sunt cu drept considerate asemenea, în geometrie, deși două triunghiuri materiale asemenea nu se pot găsi nicăieri¹⁵.

Așadar, în ciuda diversității sale, filosofia lui Leibniz favorizează o impresie de omogenitate. Aceasta depinde între altele, de faptul că autorul caută să modeleze toate domeniile particulare ale filosofiei după aceleași principii. De acestea țin, în primul rând, *principiul binelui suprem*, *principiul continuității* și *principiul perfecțiunii*.

Idealul său este unul metafizic, dacă nu chiar religios. Cunoașterea tainelor naturii, cu alte cuvinte, după Leibniz, cunoașterea lui Dumnezeu și a căilor sale, reprezintă pentru om singurul mijloc de a-și îmbunătăți viața și de a se desăvârși ca om. Ideea de Dumnezeu este ideea mare a filosofiei sale. De la ***Petit discours de la métaphysique*** (1686) și până la ***Principes de la nature et de la grâce*** (1714) ea rămâne aceeași și în formulări aproape identice. Tot sistemul său metafizic este luminat de aceeași idee.

"*Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu, intellectus ipse.*" Din acest ineism, Leibniz deduce argumentul ontologic, moral și cel logico-matematic despre existența lui Dumnezeu. Având această convingere certă, Leibniz nu-și pune problema demonstrării existenței lui Dumnezeu, ca Toma d'Aquino, R. Descartes, ci încearcă să acceadă la divinitate prin explorarea tuturor posibilităților de cunoaștere a omului. De aceea, Leibniz se interesează de tot ce i-ar putea dezvălui legile lumii, pe de o parte, și sugera îmbunătățiri în rândul ei, pe de alta.

"*Je ne méprise rien facilement, excepté des Arts divinatoires, que ne sont que des tromperies tous puvres*", spune el¹⁶.

Ideea de a spori, de a argumenta științele, mai mult, proiectul unei "științe universale" dovedește și ilustrează deschiderea gânditorului german către universalism.

¹⁴ G.W. Leibniz, *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, Paris, Flammarion, 1935, p.182.

¹⁵ G.W. Leibniz, *Adevărurile prime*, p. 44

¹⁶ J.E. Erdmann, *God. Guil. Leibnitii, Opera philosophica quare extant latina galica germanica omnia*, Berlin, 1840, apud C. Noica, *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, Ed. Humanitas, 1995.

Se vorbește foarte des de universalismul lui Leibniz ca de o tendință a sa de a unifica peste tot: în filosofie, unde încearcă o împăcare a modernilor cu anticii; în biserică, unde se străduia pentru o împăcare a catolicilor cu protestanții; în cultură, unde milita pentru o împăcare între filosofie și religie; în politică, unde viza o armonie a popoarelor creștine în Europa¹⁷. Așa cum s-a precizat, "*aproape întreaga activitate a lui Leibniz este dirijată spre triumful creștinătății. Acest triumf nu ar putea să fie însă asigurat, gândea el, fără o reîntoarcere la unitate*"¹⁸.

Considerăm că ar fi mai corect să se păstreze pentru această tendință denumirea de armonie pusă în circulație de mai mulți comentatori ai lui Leibniz, rezervându-se universalismului calitatea de a fundamenta și unifica preocupări oricât de variate și de enciclopedice.

Se numește universalism la Leibniz *apetența către o cunoaștere în întindere*. A fost un geniu universal. Toate domeniile cunoașterii i-au influențat gândirea, rezultatul fiind însă nu un eclecticism, ci o gândire nouă.

Din mai multe puncte de vedere, el a fost, fără să o știe, un precursor. Era un spirit extraordinar de inventiv, cu antene peste evoluțiile viitoare ale științei. Unele din conceptele filosofice de care s-a servit prefigurează concepte ce vor deveni fundamentale pentru fizica atomică sau pentru psihanaliză, mai ales însă pentru matematică.

Astfel, fără să poată fi vorba, la el, cel puțin la început, de o influență directă a lui Descartes, ideea unei *scientia generalis* avea să izvorască din aceeași tendință metodică de a pune în lumină dependența mutuală a problemelor din diferite planuri și de a determina succesiv problemele unele prin altele, cu ajutorul unor principii de valoare universală.

Scientia generalis vine pentru Leibniz ca o finalitate a tuturor dezvoltărilor sale tehnico-metodologice, este, așa cum s-a subliniat pe larg în "Leibniz-Forschung", tema centrală în elaborările marelui savant și filosof. În mod expres, ***Scientia generalis*** trebuia să servească unei ***Enciclopedii a demonstrației***, de care este însă deosebită, așa cum, de pildă, este unealta față de opera confecționată prin ea; ***Scientia generalis*** însăși trebuie să cuprindă două părți: o *ars iudicandi* și o *ars inveniendi*, ambele venite ca indicii încă din antichitate pentru părțile complementare ale logicii¹⁹.

O asemenea "*scientia*" conține, ca element al ei, "*characteristica universalis*", pe baza căreia intenționa "*să reducă structura de suprafață a limbii comune ... la structura de adâncime a unei limbi filosofice, menită a oferi un tablou exact al conținuturilor de fapt exprimate în propoziție*" și, mai departe, să dezvolte "*un nou Organon, un instrument menit să conducă științele, prin certitudinea matematică, la o Enciclopedie de tip nou ... care în principiu nu ar trebui să fie niciodată închisă.*"²⁰

¹⁷ Kuno Fischer, *Gottfried Wilhelm Leibniz*, în: *Geschichte der Philosophie*. vol. III, ediția a V-a, Heidelberg 1920, p. 6.

¹⁸ E. Bréhier, *op. cit.*, p. 236.

¹⁹ H. Schepers, *Scientia generalis. Ein Problem der Leibniz-Edition*, în: *Tradition und Aktualität. V. internationaler Leibniz-Kongress*, Hannover, 14.-19. November, 1988: Vorträge, p. 352.

²⁰ *Ibidem*, p. 354.

Mai mult, se poate vorbi de "o lume-Leibniz", "o lume științifică, organizată după un program", dar și "o lume filosofică", venită prin **Monadologie**, ambele "lumi" având o măsură "ce le dă perspective teoretico-gnoseologice, dar și etice, metafizice și teologice", teza "raționalității lumii" antrenând și problematica "rațiunii practice"²¹. În opera lui Leibniz - și acesta este "universalism", stau laolaltă "ars", "scientia" și "philosophia", practica și teoria.

Preocuparea cât se poate de susținută a lui Leibniz de a determina o știință universală, nu e numai un produs al armoniei leibniziene, armonie care-l împingea peste tot la concilieri și unificări, putându-l îndruma astfel să caute armonia fundamentală a spiritului cu sine, așa cum reieșea ea din considerarea științelor particulare, ci este de asemenea un produs al universalismului epocii, universalism care, uneori mai mult decât enciclopedismul ei, părea a o caracteriza.

Metode, fundamente, principii unitare metafizice - astfel de lucruri căuta epoca lui Descartes, care se prelungise până la a fi epoca lui Leibniz.

S-ar părea, prin urmare, că Leibniz este înainte de toate un om al timpului. Și, într-adevăr, solidaritatea sa cu veacul se dovedește sub toate raporturile neîndoielnică. De aici abia începe adâncimea perspectivei sale filosofice, de la considerarea înțelesului pe care-l capătă în gândirea sa toate acele tendințe ce, obișnuit și nu fără temeii, sunt trecute pe seama timpului în care trăiește filosoful, Iată, de pildă, proiectele de limbă universală. El se gândește la crearea unei limbi care să aibă un temei logic, prin analiza și descompunerea conceptelor. Iar ideea acestui "alfabet ideografic", cum a fost numit, îl va duce pe filosof la cea de "caracteristică reală", unde să traducă prin caractere potrivite alcătuirea și relațiile conceptelor. Limba căutată nu ar fi avut numai o folosință practică, ci chiar una științifică²².

Faptul cel nou, și care de altfel va rămâne caracteristic pentru orientarea raționalismului, pe care îl aduce Leibniz este îndemnul său statornic de a se tinde către o știință combinatorie. Începând de la prima sa lucrare **Disertatio de arte combinatoria** și până la sfârșitul vieții sale, Leibniz crede că poate înfăptui un meșteșug de a obține în mod sistematic, adică prin combinări matematic îndrumate, cunoștințe noi din elemente dinainte date.

De la **De arte combinatoria**, spune un comentator de seamă, Couturat²³, Leibniz păstrează ideea de a reduce toate conceptele la unele simple, cu adevărat primitive, de a le da acestora un semn ori un nume, de a le "combina" spre a atinge o adevărată artă a invenției.

Așa stând lucrurile, efortul filosofului avea să se îndrepte în trei direcții: de o parte era determinarea noțiunilor fundamentale, determinare ce necesita un inventar sistematic al tuturor conceptelor, din felurite științe, susceptibile de a fi construite datorită unei "enciclopedii" demonstrative. De altă parte, venea silința de a denumi aceste noțiuni prin caractere potrivite (notația chimiei de azi, spune Couturat²⁴, ori aceea data de filosof însuși calculului infinitezimal pot constitui exemple în acest sens), ceea ce îndrumă către proiectul "caracteristicii

²¹ J. Mittelstrass, *Philosophie in einer Leibniz-Welt*, în: op. cit, p. 277, 278, 283, 284.

²² Couturat, *La logique de Leibniz*, Alcan, 1901, p. 281.

²³ Ibidem, p. 75.

²⁴ Ibidem, p. 80.

universale", proiect înrudit cu cel al unei limbi universale, întemeiate pe natura însăși a lucrurilor semnificative.

Ideea unei "*characteristica universalis*" este hotărâtoare în proiectele lui Leibniz. Căci ea are funcția de "*limbă universală în cadrul științei generale*", valorează ca "*verum organon scientiae generalis*", ca "*instrument sau mediu, de care se servește știința generală*", care la rândul ei "*leagă rigoarea demonstrației cu lumina invenției*"²⁵. Prin "*postulatul algoritmizării limbajului științific*" implicat aici, Leibniz anticipează idei ce reînvie azi în tratarea "*inteligenței artificiale*"²⁶, ceea ce justifică, în și mai mare măsură, ideea acțiunii de durată a gândirii leibniziene.

În alt plan, stă arta combinărilor, care ia, în cele din urmă, un caracter logic: fiind dat un subiect, să i se găsească toate predicatul posibil; fiind dat un predicat - toate subiectele posibile.

În rezumat, spune același Couturat²⁷, principiile ori postulatele logice ale lui Leibniz sunt două:

- 1) toate ideile noastre sunt alcătuite din câteva idei simple (există, adică "*un alfabet al gândirilor omenești*");
- 2) ideile complexe purced din cele simple printr-o combinație uniformă și simetrică, analogă multiplicației în matematici.

Într-un cuvânt, preocuparea statornică a lui Leibniz este - și lucrul a fost ades subliniat - de a reduce cunoașterea filosofică la un soi de calcul. Astfel, chiar în prima lucrare, intitulată ***Disertatio de arte combinatoria*** (1666), scrisă la vârsta de 19 ani, sunt înfățișate câteva principii dintre cele mai semnificative pentru universalismul, așa cum îl înțelegea aici, al lui Leibniz.

Ideea călăuzitoare în ***Disertatio de arte combinatoria*** este că numărul reprezintă ceva cât se poate de universal, aplicabil peste întreaga materie a metafizicii. Leibniz spune "*Falso autem scholastici creditere numerum ed sola divisione continui oniri, nec ad incorporea applicare posse*". Prin urmare, după filosoful nostru, numărul se aplică chiar la lucruri corporale²⁸.

De aici reiese că întrebuintarea lui e mult mai largă decât se obișnuiește, restrângerea la aritmetică nefiind cu nimic justificată. El ar reveni mai degrabă științei generale a principiilor metafizicii: "*Cum igitur numerus sit quidam universalissimum, merito ad Metaphysica pertinet.*" Leibniz adaugă aici un lucru cât se poate de prețios pentru expunerea noastră: "*Si Metaphysica accipias pro doctrina eorum quae omni entium generi sunt communia*".

Metafizica este deci, pentru el, știința elementelor comune din rândul tuturor soiurilor de entități. Ea nu e atât o știință de principii, cât una de fundamente, nu se adaugă nici nu se depășesc celelalte științe, ci doar le cuprinde, prin universalul pe care-l descoperă în ele.

²⁵ M. Schneider, *Leibniz Konzeption der Characteristica universalis zwischen 1677 und 1690*, în: Revue internațională de Philosophie, nr. 2 (1994), p. 214.

²⁶ *Ibidem*, p. 236.

²⁷ Couturat, *Opuscles et fragments inedits de Leibniz*, Alcan, 1903, p. 99.

²⁸ Leibniz admite aceasta dintr-un considerent special. Căci adaugă: "est enim numerus quasi figura quaedam incorporea, arta ex unione entium quorumcumque, v. g. Dei Angel, Notus qui simul sunt quator", Ed. Erdmann, p. 8, apud C. Noica: Concepte deschise în istoria filosofiei, Ed. Humanitas, 1995.

Așa cum o arată *Discours de la métaphysique*, sistemul nu este decât sinteza între "matematica universală" și "metafizica individualului". Pe această bază se și înțelege "substanța individuală", a cărei natură "este de a avea o noțiune atât de desăvârșită încât să fie suficient ca să cuprindă într-însa și să permită deducerea din ea a tuturor predicatelor subiectului căruia această noțiune îi este atribuită."²⁹ În plus, "orice substanță este o lume întreagă și ca o oglindă a lui Dumnezeu, sau a întregului Univers, pe care fiecare substanță îl exprimă în felul ei"...³⁰

Ca urmare, în sistemul lui Leibniz, "totul este comandat prin înfinitatea lumii și prin imposibilitatea de a descoperi vreo realitate care să nu fie înfinită în felul său". Omul însuși, ca "oglină a universului", "imagine a lui Dumnezeu", participă prin aceasta la "forța creatoare a divinității"³¹, ceea ce angajează valoarea, totuși, exemplară a omului individ, cumva în spiritul modernității.

Universalismul își găsește de la început expresie în gândirea lui Leibniz, chiar dacă nu sub forma disciplinei pe care va căuta s-o întemeieze mai târziu, ci sub forma metafizicii mai mult sau mai puțin tradiționale.

Limba universală e de la început solidară, în gândirea lui Leibniz, cu cea știință a temeiurilor ce va fi mai târziu, la el, știința universală.

Dar încă de pe acum nu metafizica e singura reprezentantă a acestui mod de a fundamenta științele: matematica însăși nu e altceva decât știința cantității aflate în discipline felurite, deci tot un fel de știință fundamentală a lucrurilor, o matematică universală, în înțelesul restrâns (știința cantității nu și a ordinii și a măsurii) pe care îl capătă pentru început la Descartes.

O astfel de haina matematică i-a făcut pe istorici să creadă că planul caracteristicii universale priește mai puțin filosofiei decât matematicii, și așa se explică, spune Couturat³², faptul că nici unii nici alții nu i-au dat însemnătate.

Cu toate acestea, arată comentatorul citat, însemnătatea ei în ochii lui Leibniz e covârșitoare. Câștigul cel mai mare pe care-l căpătăm prin ea e că nu ne e îngăduit să efectuăm raționamente și demonstrații printr-un calcul analog cu cel aritmetic și algebric. Aritmetica și algebra nu sunt, în definitiv, decât exemple ale caracteristicii.

Cât despre progresul pe care l-a adus el, Leibniz, în matematici, filosoful afirma singur că se datorează exclusiv faptului de a fi găsit simboluri proprii pentru a înfățișa câtimele și relațiile lor. Aceasta înseamnă, nici mai mult nici mai puțin, că însuși calculul infinitezimal, invenția atât de renumită a lui Leibniz, nu e după el decât tot un exemplu al caracteristicii sale universale. Dar suprafața pe care activează aceasta e cu mult mai întinsă decât matematicile. A nu se uita, totuși, că "leibnizianismul este esențialmente o ontologie, o filosofie a ființei, a ceea ce în ființă poate fi accesibil spiritului creaturilor inteligente finite."³³ Finalitatea dezvoltărilor metodologice în jurul matematicilor și "caracteristicii" o

²⁹ G.W. Leibniz, *Disertație metafizică*, în: Opere filosofice, I, p. 76.

³⁰ *Ibidem*, p. 77.

³¹ O. Becker, *Măreția și limitele gândirii matematice*, București, Ed. Științifică, 1968, p. 165.

³² Praefatio, *op.cit.*, Alcan, 1903, apud C. Noica, *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz, Kant*, Ed. Humanitas, 1995.

³³ A. Rivaud, *Histoire de philosophie*, Tome III, Paris, P.U.F., 1950, p. 444.

constituie, totuși, metafizica adusă prin teoria monadologică. Căci "*problema cea mai grea a metafizicii leibniziene este problema metodei. Dar Leibniz cunoaște numai o metodă științifică și aceasta este unică totodată pentru matematică și metafizică.*"³⁴

Aceasta a și determinat amplele preocupări pentru logică și limbă, pentru studiul cuvintelor și ideilor.

În câteva însemnări intitulate ***De la Méthode de l'universalité***³⁵ el spune despre caracteristica sa: "*C'est elle qui donne les paroles aux langues, les lettres aux paroles, les chiffres à l'Arithmétique, les notes à la Musique; c'est elle qui nous apprend le secret de fixer la raisonement, et de l'obliger à laisser comme les taces visibles sur le papier, en petit volume, pour être examiné à loisir; c'est enfin elle qui nous fait raisonner à peu de frais, en mettant des caractères à la place des choses, pour désembarasser l'imagination.*"

Nimic nu pare a scăpa de sub autoritatea acestei discipline fundamentale.

Și pentru Leibniz e firesc să fie așa. Orice raționament al minții se îndeplinește prin anumite semne - "*omnis humana ratiocinatio signis quibusdam sine characteribus perfectitur*" - și e lesne de înțeles că mintea operează cu atât mai bine cu cât semnele ce-i slujesc drept instrument sunt mai perfecționate. Căci semnele, arată el³⁶, rezumă și ajută progresul gândirii.

După ce înfățișează câteva din ideile de mai sus, Leibniz spune ce înțelege prin semne în schița sa ***Fundamenta calculi ratiocinatoris*** "*Signorum igitur numero comhendo vocabula, literas, figuras chemicas, Astronomicas, Chimenses, Hieroglyphicas, notas Musicas, stenographicas, aritmeticas, algebricas aliasque omnes quibus inter cogitandum pro rebus utimur.*"

Variatatea lor nu trebuie să surprindă. E firesc ca ele să oglindească natura materialului pe care îl reprezintă, de vreme ce tind să fie caractere cât mai "reale". Ceea ce face pe Leibniz să adauge³⁷: "*Tanto utiliora sunt signa, quante magis notionem rei signatae exprimunt, ita ut non tantum repraesentationi, sed et raiiocinationi inservire possint.*" Raționamentul însuși e ajutat de alegerea inspirată a semnelor. Căci un semn, un simbol, nu reprezintă doar noțiunea; el o și integrează astfel într-un sistem de a calcula, într-un ansamblu operatoriu, care e cu atât mai rodnic cu cât simbolurile felurite vor fi mai bine alese.

De altfel, alegerea simbolurilor nu pare unica greutate în alcătuirea artei de a inventa; căci ele simbolizează ceva, și ca atare trebuie să se fi determinat în prealabil ansamblul acestor noțiuni simple ce vor avea să alcătuiască alfabetul gândirilor omenești, pentru ca abia de aici, pe cale operatorie, să se deducă noțiunile derivate, care nu vor fi altceva decât noțiuni compuse. Leibniz crede, totuși, că determinarea alfabetului în chestiune e cu puțință. "*Mihi ... manifeste apparuit omnes humanas cogitationes in paucas ad modum resolvi tanquam primitivas. Quod si his characteres assignentur, posse inde formari characteres notionum derivatarum.*"³⁸

³⁴ S. Martin, *Leibniz. Logik tind Metaphysik*, 2. Aufl., Berlin, W. de Gwyțer & Co., 1967, p.205.

³⁵ Opuscles et Fragments.

³⁶ Cartea a IV-a, cap. XVII, în: *Nouveaux Essais...*

³⁷ Ed. Erdmarm, apud. C. Noica, *op.cit.*, p. 93.

³⁸ *Fundamenta calculi rationatoris*, Ed. Erdmann, p. 93.

Aceasta este propoziția ce domina **De arte combinatoria**, după cum s-a văzut, fiind totodată convingerea ce însoțea neconținut gândirea lui Leibniz. El era atât de înrădăcinat în universalismul său, încât putea face afirmația³⁹: "*On peut même dire que les sciences s'abiegent en s'augmentant, qui est un paradoxe très véritables; car plus on découvre de vérités et plus on est en état d'y remarquer une suite réglée et de se faire propositions toujours plus universelles, dont les autres ne sont que des exemples ou corollaires ...*".

Iar dacă i s-ar fi cerut lui Leibniz inventarul noțiunilor simple, inventar fără de care o caracteristică nu avea sens să se constituie, el ar fi răspuns desigur că așa ceva nu există încă, dar poate fi dus la îndeplinire.

Instrumentul trebuia să fie o enciclopedie universală⁴⁰, care să înfățișeze o culegere de cunoștințe omenești din toate domeniile, grupate logic după o metodă demonstrativă și începând cu cele mai simple. Cum o astfel de enciclopedie depășește puterile unui om, chiar erudiția lui Leibniz, filosoful concepe o societate de învățați, care să lucreze sistematic la inventarul tuturor cunoștințelor omenești. Propune chiar Societății Regale din Londra, apoi Academiei de Științe din Paris și în fine, marilor principii ai epocii - unii comentatori cred că și lui Ludovic al XIV-lea - să ia asupra lor o astfel de sarcină. Că filosoful n-a reușit să determine pe nimeni la întreprinderea concepută de el nu are nici o însemnătate. El credea că întreprinderea sa e cu putință, și atât îi era de-ajuns pentru a păstra nealterat gândul caracteristicii sale.

După Couturat, se pare că filosoful și-a dat seama de dificultățile de constituire, de alegere a unor simboluri potrivite, mai ales atunci când, făcând încercarea de a reprezenta ideile simple - care sunt elementele celorlalte - prin numere prime din aritmetică, iar ideile complexe prin produse de numere prime, constată că lucrul nu-i reușea pe deplin. Tot după comentatorul citat însă, Leibniz nu renunță la reprezentarea ce-și propusese, ci încearcă folosirea a tot soiul de simboluri precum sunete muzicale, semne algebrice, scheme geometrice.

Chiar în **Nouveaux Essais** propune, la un moment dat, un fel de a comunica prin figuri desenate, care ar hrăni imaginația și ar înfățișa, în același timp, elementele gândirii în universalitatea lor. De altfel, convingerea lui Leibniz era că limbile au o origine comună, și că deși cuvintele noastre nu sunt inițial cu desăvârșire arbitrare, ci se constituie pe baza unor raporturi dintre lucruri și sunete - materie în care dă o seamă de exemple savante, dovedind pregătire filosofică. Dacă nici una din încercările acestea nu reușesc, decepțiile sale, în măsura în care se poate vorbi despre ele, nu se răsfrâng niciodată asupra proiectului însuși al caracteristicii.

Idealul său este unificarea metodelor și propozițiilor fundamentale într-o disciplină universală, de normele căreia nimeni să nu fie străin; idealul său este, așa cum l-a calificat el singur, de a face din sectele filosofice o comunitate la fel cu cea a matematicienilor, unde nu se deosebesc euclideni, arhimedeni și apolonieni.

³⁹ *Discours touchant la méthode de la certitude et l'art d'inventer, pour finir les disputes et pour faire en peu de temps de grands progrès*, Ed. Erdmann, p. 172.

⁴⁰ Couturat, *op. cit.*, p. 100.

A determina granițele și virtuțile unei astfel de științe e printre cele dintâi îndatoriri ale unui cercetător ce vrea să descopere temeiurile cunoștințelor omenesti.

Devorat de vocația universalității, filosoful însuși ține să mărturisească: "*Dar în ce mă privește, îndrăgesc Matematicile numai pentru că în ele găseam semnele artei invenției în general. Am ajuns la Metafizică, și pot să spun că din iubire pentru ea, am trecut prin toate aceste etape; căci nu mi-am dat seama că adevărata Metafizică nu e deloc diferită de adevărata logică, adică de arta invenției în general; căci de fapt, Metafizica e teologie naturală; Dumnezeu însuși este izvorul binelui universal și totodată principiul oricărei cunoașteri.*"⁴¹

Chiar dacă proiectele sale nu au putut fi duse la îndeplinire, încercarea sa demonstrează o mare încredere în posibilitățile omului de cunoaștere, în șansa unică a acestuia de a atinge perfecțiunea prin vastitatea cunoștințelor.

Întruchipând parcă acest ideal, Leibniz a sporit puterile intelectului omenesc prin descoperirea unor discipline noi, revoluționarea metodelor de lucru, și "adâncirea" celor vechi. Preocupată de evidențierea universalității gândirii lui Leibniz, cercetarea cea mai recentă a subliniat ideea cuprinderii enciclopedice a cunoștințelor vremii și, mai ales, anticipările, în diverse domenii ale preocupărilor actuale, ceea ce face din Leibniz un "*contemporan al nostru*" și o prezență în *aeternum*, dincolo de ceea ce marchează contribuția sa în afirmarea modernității culturii europene.

BIBLIOGRAFIE

1. Becker O., (1968), *Măreția și limitele gândirii matematice*, București, Ed. Științifică.
2. Boboc Al., (1995), *Considerații asupra receptării operei leibniziene în lumea contemporană*, Analele Universității București, Filosofie.
3. Bréhier Emile, (1968), *Histoire de la philosophie*, Tome II: *La philosophie moderne. Le XVII-e siècle*. P.U.F., Paris.
4. Couturat, (1901), *La logique de Leibniz*, Alcan, (1903), *Opuscles et fragments inédits de Leibniz*, Alcan.
5. Dilthey W., (1969), *Studien zur Geschichte des deutschen Geistes*, în: *Gesammelte Schriften*, Bd.III, 4. Aufl., Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen.
6. Fischer Kuno, (1920), *Gottfried Wilhelm Leibniz*, în: *Geschichte der Philosophie*. vol. III, ediția a V-a, Heidelberg.
7. Floru C., (1937), *Leibniz în: Istoria filosofiei moderne, vol. I, De la Renaștere până la Kant*, București.
8. Gasset Ortega Y., (1970), *L'évolution de la théorie déductive. L'idée de principe chez Leibniz*, Paris, Gallimard.
9. Gulian C.I., (1974), *Introducere în istoria filosofiei moderne*, Ed. Enciclopedică Română, București.
10. Hegel G.W.F., (1964), *Prelegeri de istorie a filosofiei*, vol. I, Ed. Academiei.

⁴¹ Dietrich Mahnke, *Leibnizens Synthese von Universal-mathematik und Individual metaphysik*, partea I, Halle 1925, p. 571, nota 140 apud C. Noica, *op.cit.*, p. 65.

11. Leibniz G.W., (1935), *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, Paris, Flammarion.
12. Leibniz G.W., (1972), *Cu privire la principiul continuității*, în: *Opere filosofice*, tradus de C Floru, București, Ed. Științifică.
13. Noica C., (1995), *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, Ed. Humanitas.